

# עיוני מנחת חינוך

תשעה באב

## תוכן הגליון

האם יצאו שלוחים על חודש אב בזמן הבית

בדין 'תוספת' בתשעה באב

ביסוד האיסור של הושטת אצבעו במים

בדין 'תשעה באב ספיקו מותר'

## האם יצאו שלוחים על חודש אב בזמן הבית

איתא במסכת ראש השנה (יח.): על ששה חדשים השלוחים יוצאים וכו' על אב מפני התענית. וכשהיה בית המקדש קיים יוצאים אף על אייר מפני פסח שני. ע"כ. ומהלשון 'אף על אייר' משמע שגם כשהיה בית המקדש קיים היו יוצאים על אב אלא שמוסיפים גם אייר. ואף שבזמן המקדש אין מתענים בתשעה באב מ"מ הרי היה יום טוב כמבואר בגמ' (שם) שבזמן שלום כל הצומות הם ימי ששון ושמחה ואסורים בהספד ובתענית מדברי קבלה כמו שנאמר בנביא 'כה אמר ה' צבקות צום הרביעי וגו' יהיו לבית יהודה לששון ולשמחה וגו', וא"כ צריכים השלוחים לצאת לגולה להודיע מתי ינהגו יום טוב. כך כתב המנחת חינוך (מצוה שא אות ז ד"ה אך עתה) בתחילה.

ושוב חזר בו המנ"ח [בד"ה והנה] מכח דברי הטורי אבן שאומר שבזמן המקדש לא היו יוצאים שלוחים בחודש אב [-ויש לגרוס במשנה 'ובזמן' שהיה המקדש קיים יוצאים על אייר' ללא תיבת 'אף']. וחיליה דהטו"א לומר כך דאם היו יוצאים על אב מדוע לא יצאו גם על שאר החודשים שיש בהם תעניות כגון תמוז וטבת, דהרי מדברי קבלה אין חילוק בין התעניות וכולם שוים כמו שכתב הרמב"ן בספר תורת האדם (ענין אבילות ישנה, ד"ה ומסתברא) שבזמן שיש גזירת המלכות שחובת התעניות מדברי קבלה חומר כולם שווה ונוהג בכולם חמשה ענויים וצריך להתענות מתחילת הלילה. ומה שהיו יוצאים שלוחים רק על חודש אב מבואר בגמ' (ר"ה יח.): שהוא בזמן שאין גזירת המלכות וגם אין שלום שאז הדין הוא שאם רצו אין מתענין וכיון שאינו חובה גמורה אין מטריחין שלוחים לצורך זה, משא"כ תשעה באב שגם בזמן שאין שמד ואין שלום חייבים להתענות מדרבנן [-אבל לא מדברי קבלה שהרי בדברי קבלה אין חילוק וכנ"ל] לכן יוצאים השלוחים וכמו שיוצאים על חנוכה אף שאינו אלא מדרבנן.

אמנם באמת טעמא בעי מדוע לא יצאו שלוחים בזמן המקדש להודיע לגולה מתי ינהגו יום טוב בכל הד' תעניות והרי זה חיוב מדברי קבלה ולמה יגרע מחנוכה ותשעה באב [-בזמן הזה] שאינם אלא מדרבנן ואפילו הכי יוצאים השלוחים להודיע עליהם.

והמנ"ח כתב בזה לפי דרכו שבזמן בית שני עדיין לא קבעו רבנן יום מסויים לתעניות וליום טוב והיה כל אחד מתענה [-בזמן גלות בבל קודם בנין הבית השני] ועושה יום טוב [-בזמן בית שני] באיזה יום בחודש שרצה כי כך הוא החיוב מדברי קבלה להתענות או לעשות יו"ט באחד מימי החודש ולאו דוקא ביום מסויים, ורק אחר בית שני תקנו חז"ל שיתענו כל ישראל ביום מסויים. ולכן בזמן הבית לא היה צורך בשלוחים כלל.

ויוצא לדברי המנ"ח שכשיבנה ביהמ"ק השלישי בב"א יצאו השלוחים גם על תמוז טבת ואב משום היום טוב שינהג בהם כי אחר שקבעו חז"ל יום מסויים לתענית וליום טוב לא גרעו ימים אלו מחנוכה ומתשעה באב בזמן הזה שיוצאים שלוחים [ומדברי המנ"ח שם לא משמע כן יעוי"ש, וצ"ב].

אמנם ביאור זה של המנ"ח לא אתי שפיר לפי דברי הגר"ח שאף ששאר תעניות לא נקבעו ליום מסויים, שונה צום עשרה בטבת שנאמר בו 'בעצם היום הזה' ולכן חיובו מדברי קבלה הוא דוקא בעשרה בחודש טבת, ולכן כתב האבודרהם שאם היה חל בשבת היו מתענים בו משום שאין עונג שבת שהוא מדברי קבלה דוחה תענית שהיא ג"כ מדברי קבלה.

ולדבריו היו צריכים השלוחים לצאת עכ"פ על יום טוב של עשרה בטבת שצריך מדברי קבלה לעשותו דוקא באותו יום.

והטורי אבן שם כתב שלא היו יוצאים שלוחים והיו עושים שני ימים מספק בכל המקומות ולדבריו צ"ב באמת מדוע לא יצאו שלוחים. וראיתי לפרש שלא היו השלוחים יוצאים להודיע מתי היו"ט מפני שאין זה יו"ט של איסור עשיית מלאכה רק איסור הספד ותענית וא"כ לא איכפת לן שימנעו מהספד ותענית שני ימים משא"כ שאר ימים טובים ואפילו חנוכה יש בהם הלל וברכות ואינם יכולים לעשות שני ימים מחמת ברכה לבטלה ולכן היו השלוחים יוצאים.

ולטעם זה גם כשיבנה בית המקדש השלישי וינהגו יו"ט בימי התעניות לא יהיו השלוחים יוצאים על חודשים אלו.

### אם צריך להוסיף על תשעה באב

כתב המנחת חינוך (מצוה שיג אות יט): ועיין במגיד משנה שם (תעניות פ"ה ה"ז) כתב דתוספת ליתא בתשעה באב. וכן הוא בתוס' בפסחים שם (נד: ד"ה לקביעא) דדוקא בין השמשות אסור אבל בתוספת שרי, ואין צריך להוסיף מחול על הקודש, וכמו כן דעת הרמב"ם שם<sup>1</sup>. ועיין רמב"ם בפירוש המשנה סוף תענית (פ"ד מ"ז) במשנה דחמשה דברים וכו' מבואר בפירוש דיש תוספת בתשעה באב כמו ביום הכיפורים עי"ש. עד כאן דברי המנחת חינוך.

---

<sup>1</sup> אין זה מפורש ברמב"ם אלא שברמב"ם כתוב שבין השמשות שלו אסור וכתב המגיד משנה שרק בין השמשות אסור אבל אין לו תוספת והביא מדברי הרמב"ם שדקדק כך מהגמ' שכיון שכתוב שבין השמשות אסור משמע שאין לו תוספת. אבל יעוין בהמשך הדברים שהבאנו מהעמק שאלה שלא מפרש כך בדברי הרמב"ם.

ולשון הרמב"ם בפירוש המשניות שם הוא: ודין תעניתו [-של תשעה באב] כדין תענית צום כיפור, רוצה לומר שאסור ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה, ומוסיפין מחול על הקדש, ועשיית מלאכה בו מגונה מאד. ע"כ.

והמגיד משנה כפי הנראה סבר שהרמב"ם בחיבורו חזר בו ממה שכתב בפירוש המשניות וסובר כהרמב"ן בתורת האדם (ענין אבילות ישנה, ד"ה ומ"מ) שהאריך הרבה בענין זה והוכיח שאין חיוב תוספת בתשעה באב.

אמנם מהרמב"ן נראה שסובר שדעת הרמב"ם גם בחיבורו היא שיש חיוב תוספת בתשעה באב שהרי הרמב"ן שם הביא את דברי הרמב"ם בהל' תעניות (פ"ג ה"ג) שכתב לענין תעניות גשמים החמורות: עברו אלו ולא נענו בית דין גוזרין שלש תעניות אחרות על הצבור שני וחמישי ושני ובשלש אלו אוכלין ושותין מבעוד יום כמו שעושין בצום כפור. ע"כ. ומפרש הרמב"ן שכוונת הרמב"ם במה שכתב 'כדרך שעושין בצום כפור' היא שצריך להוסיף על התענית מבעוד יום כמו שיש חיוב תוספת ביום הכיפורים.

ומסתבר מאד שאם בתעניות גשמים יש דין תוספת הוא הדין בתשעה באב [-ולשון המגיד משנה הוא: 'לא יהיו חמורין אלו מתשעה באב' וגם הרמב"ן כתב שתשעה באב חמור לכל הפחות כתעניות החמורות של גשמים]. ומה שכתב הרמב"ם לגבי תשעה באב 'ובין השמשות שלו אסור כיום הכיפורים' ומשמע שרק בין השמשות אסור אבל אין חיוב תוספת, יתכן שהרמב"ן הבין שכוונת הרמב"ם במה שכתב 'כיום הכיפורים' לחייב גם בתוספת, וכלשונו לענין תעניות גשמים.

ובאמת שבשו"ת הרדב"ז (ח"ד סי' אלף תעז) דוחה מכל וכל אפשרות זו שהרמב"ם סובר שיש תוספת לתשעה באב וגם את מה שכתב בפ' המשניות 'ומוסיפין מחול על הקדש' מפרש הרדב"ז שאירי על בין השמשות עצמו. אבל נראה שלא היה לפניו ספר תורת האדם של הרמב"ן שכותב להדיא שדעת הרמב"ם שיש חיוב תוספת בתעניות גשמים ולכאורה ק"י שיש דין תוספת בתשעה באב.

וכן כתב הנצי"ב בהעמק שאלה (שאלתא קסז אות ב) שודאי דעת הרמב"ם שיש תוספת לתשעה באב כמו שכתב בפ' המשניות וזו גם כוונתו בחיבורו שכתב 'ובין השמשות שלו אסור כיום הכיפורים' לומר שיש דין תוספת בתשעה באב וק"י משאר תעניות.

והנה יש להקשות בזה קושיא גדולה [-ולכאורה זו הוכחה כהרדב"ז שהרמב"ם לא חייב תוספת בתשעה באב] שהרי הרמב"ם הביא דין תוספת רק ביום הכיפורים ולא בשבתות ושאר ימים טובים ואף שבגמ' (יומא פא:) איתא דין תוספת גם בשבתות וימים טובים הרמב"ם כנראה לא גרס כן בגמ' ועכ"פ לא הביא דין זה בהלכותיו מאיזה טעם. וא"כ איך יתכן שבתשעה באב יש חיוב תוספת וכי תשעה באב חמור יותר משבת וי"ט<sup>2</sup>.

אבל באמת היא הנותנת שהרי גם לענין יום הכיפורים הביא הרמב"ם (שביתת עשור פ"א ה"ו) לחיוב תוספת רק לענין עינוי ולא לענין מלאכה וכמו שכתב המגיד משנה שם, ועל כרחך שהרמב"ם סובר שאין ענין תוספת שכאילו היום הקדוש מתחיל קודם, אלא שצורת העינוי היא שמפסיק קצת קודם

<sup>2</sup> ובתחילה נפלאתי מדוע הרדב"ז לא מביא הוכחה זו שלכאורה היא הוכחה גדולה. שוב ראיתי שהרדב"ז עצמו בחלק ד' סי' אלף תמ"ו סובר שהרמב"ם מסכים לדעת כל הראשונים שיש תוספת גם בשבת וי"ט וחולק על דברי המגיד משנה שדין תוספת הוא רק לענין עינוי דיוה"כ. וממילא הוא לשיטתו גם משוה דעת הרמב"ם לכל הראשונים לענין תוספת תשעה באב. אבל לדברי המגיד משנה שהרמב"ם יש לו שיטה אחרת בכל ענין התוספת יש לפרש כמו שבארנו.

מאכילתו וכן שאינו אוכל מיד בצאת היום, וזו רק הלכה וצורה בעיניו אבל אין כלל מושג של הוספה על עצם היום, ומשום כך סובר הרמב"ם שרק לענין עינוי חייבה התורה הוספה ולא לענין מלאכה, ומכאן הוציא שגם בשאר תעניות יש חיוב תוספת כי למדנו מיום הכיפורים שכך היא צורת העינוי שמפסיק קצת קודם מאכילתו, ולכן אין לחלק בזה בין יוה"כ לשאר תעניות, ונמצא שהרמב"ם שמחייב תוספת בתעניות גשמים ובתשעה באב הוא לשיטתו שחיוב תוספת נוהג רק ביום הכיפורים ורק לענין העינוי.

ועיקר הדברים כבר נתבאר בהעמק שאלה הנ"ל. והוסיף בזה שגם להרמב"ם חיוב התוספת הוא רק בדברים האסורים מחמת עינוי אבל בדברים האסורים מחמת אבילות כמו תלמוד תורה אין דין תוספת, דכמו שלענין יוה"כ אין תוספת באיסור מלאכה כמו"כ בתשעה באב אין תוספת באבילות ורק בעינוי שייך תוספת וכמו שנתבאר.

ונמצא שהדברים מתאימים מאד. דעת רוב הראשונים שתוספת נוהגת בכל שבת ויו"ט ולדבריהם ענין תוספת הוא הוספה ליום הקדוש וכאילו היום מתחיל קודם, ולדבריהם אין כלל ענין תוספת בתשעה באב דאינו יום קדוש אלא חיוב תענית בעלמא. ודעת הרמב"ם שתוספת היא הלכה וצורה בתענית ומשום כך סובר שרק לענין עינוי ביוה"כ יש חיוב תוספת ומאידך סובר שגם בשאר תעניות שייך ענין תוספת. אבל יוצא שלענין תלמוד תורה שאסור משום אבילות ודאי לא שייך חיוב תוספת ממה נפשך וכנ"ל.

### ביסוד האיסור של הושטת אצבעו במים

בתשעה באב יש דברים האסורים משום תענית כגון אכילה ושתייה [-שאינם ענין לאבילות שהרי אבל אוכל ושותה כדרכו] ויש דברים שאסורים משום אבילות כגון תלמוד תורה [-שאינו ענין לתענית שהרי ביום הכיפורים שהוא תענית חמורה אין איסור תלמוד תורה]. וכתב המנחת חינוך (מצוה שיג אות יט) שיש דברים שאסורים מחמת שני הדינים כגון סיכה רחיצה נעילת הסנדל ותשמיש המטה שאסורים בתשעה באב גם מחמת שהוא יום תענית חמורה כיוה"כ ושאר תעניות חמורות שאסור בדברים אלו וגם משום דיני האבילות שהרי גם אָבֵל אסור בדברים אלו.

אמנם לענין רחיצה יש חילוק בין אָבֵל ליוה"כ שביוה"כ אסור אפילו להושיט אצבעו במים ואילו אָבֵל מותר ברחיצת פניו ידיו ורגליו בצונן. ובתענית דעלמא [-אפי' בתעניות גשמים החמורות] אסור רק לרחוץ בחמין אבל בצונן מותר לרחוץ ואפילו כל גופו בבת אחת. ומה שבתשעה באב אסור להושיט אצבעו במים זהו משום שנתנו לת"ב דין תענית חמורה כיוה"כ, אָבֵל משום האבילות אין לאסור הושטת אצבעו במים שהרי אָבֵל מותר בזה.

ובחידושי הגרי"ז (הל' תעניות) ג"כ כתב כן. וביאר בזה דברי הגמ' (פסחים נד:): 'אמר רבי אלעזר אסור לו לאדם להושיט אצבעו במים בתשעה באב כדרך שאסור ביום הכיפורים' שכוונת הגמ' בזה שטעם איסור הושטת אצבעו במים בתשעה באב הוא רק משום דין התענית שבו שהוא כחומר של יוה"כ. ועיי"ש שיישב לפי זה קושיית התוס' במסכת פסחים (נד:).

וכתב המנ"ח (שם) נפק"מ גדולה מזה והוא בתשעה באב שחל בשבת שנדחה ליום ראשון. דהנה כתב הרמ"א (או"ח סי' תקנד סי"ט) שדברים שבצנעא נוהגים בשבת זו כדין אָבֵל שנוהג אבילותו בשבת

בצנעא, ורק בפרהסיא אסור לנהוג אבילות בשבת זו. והקשה המנ"ח מדוע לא ראינו שנמנעים לרחוץ ידים בשבת זו והרי אין זו אבילות בפרהסיא מה שנמנע מרחיצת ידיו<sup>3</sup>. ולהנ"ל ניחא שהרי מדין אבילות אין איסור כלל לרחוץ בצונן פניו ורגליו ומה שאסור בתשעה באב הוא רק משום התענית, וזה ודאי שדיני התענית אינם נוהגים כלל בשבת זו דאין תענית לחצאין ורק בדיני האבילות יש חילוק בין צנעא לפרהסיא ולכן אין איסור כלל של רחיצת ידיו בצונן בשבת זו. אַבְל לפי זה אסור לרחוץ ידים בחמין דרחיצה בחמין אסורה מדין אבילות שנוהגת בדברים שבצנעא. וכן הוא במשנה ברורה (סי' תקנד ס"ק לט) שאסור לרחוץ ידים בחמין בשבת זו. והחילוק בין חמין לצונן אתי שפיר היטב לפי המנחת חינוך הנ"ל, שרחיצה בחמין אסורה משום אבילות ולכן נוהג משא"כ רחיצת ידיו בצונן שאסורה רק משום התענית אינו נוהג בשבת כלל.

וראיתי מקשים על חידוש זה של המנחת חינוך והגרי"ז מדברי הריטב"א במסכת מו"ק (כא. ד"ה ואסור) שמביא נידון הראשונים האם כשם שמצינו היתר לאבל ללמד תורה כשרבים צריכים לו כך גם בתשעה באב, או דילמא שתשעה באב חמור יותר שהרי מצינו שאסור אפילו להושיט אצבעו במים ואילו לאבל מותר. ע"כ דברי הריטב"א. ואי נימא שאיסור הושטת אצבעו במים בתשעה באב הוא מחומר התענית מה ענין זה ללימוד תורה וכי נאמר שתשעה באב חמור יותר מאבל משום שאסור לאכול ולשתות ואילו אבל מותר. וחזינו להדיא שהריטב"א סובר שאיסור הושטת אצבעו במים בתשעה באב אינו משום שהחמירו בתענית כיום הכיפורים אלא משום שהחמירו בדין האבילות, אבל משום התענית דינו ככל תעניות החמורות של גשמים שמותר רחיצה בצונן ואפילו כל גופו ורק משום האבילות אסור הושטת אצבעו במים ומכאן הוכיח הריטב"א שאבילות של תשעה באב חמורה מאבילות דעלמא.

אבל קשה מנין לריטב"א לומר כן ומדוע לא נפרש שהחמירו בדין התענית של תשעה באב כיוה"כ וכן הוא לשון הגמ' כמו שדקדק הגרי"ז 'אסור להושיט אצבעו במים בתשעה באב כדרך שאסור ביום הכיפורים'. וצ"ע.

ושמא נאמר שגם הריטב"א סובר שאיסור הושטת אצבעו במים הוא מחומר התענית וכיום הכיפורים וכוונתו שכשם שמצינו שהחמירו בתענית של תשעה באב יותר משאר תעניות החמורות יתכן שגם בדיני האבילות שבו החמירו יותר משאר אבילות. ודוחק.

ואם נאמר שהריטב"א סובר שאיסור הושטת ידו במים הוא משום חומר האבילות הזרא קושיית המנ"ח לדוכתה מדוע לא שמענו שנמנעים מרחיצת ידים בתשעה באב שחל בשבת לדעת הרמ"א שאבילות בצנעא נוהגת בשבת זו.

ומלשון המשנ"ב (סי' תקנד ס"ק לט) משמע קצת שְהִמְנְעוּת מרחיצת ידים הוי אבילות בפרהסיא וכגון אם לא יטול ידיו אחרי בית הכסא וכדו' באופן שתמיד רגיל לרחוץ ידיו הוי אבילות בפרהסיא. אבל המנ"ח כפי הנראה סבר שאין בזה ניהוג אבילות בפרהסיא ולכן הקשה מדוע לא נמנעים בשבת זו מרחיצת ידים ותירץ על פי דרכו.

ואולי יש לדון בזה נפק"מ [-בין המנחת חינוך למשנ"ב] בתשעה באב שחל במוצ"ש שמתענים משקיעת החמה אבל אין חולצים מנעלים עד צאת הכוכבים כי אסור לעשות ניהוג של אבילות בפרהסיא בשבת.

<sup>3</sup> והוסיף שם שהרי ראינו שיש המוחים במי שהולך לטבול במקוה בשבת זו. ולפי דבריו של המנ"ח [-כדלהלן] ניחא כי רחיצת כל גופו בצונן אסורה מחמת אבילות ורחיצת ידיו בלבד אסורה רק משום התענית.

ויש לדון אם מותר לרחוץ ידיו בשעה זו [כגון מים אחרונים של סעודה שלישית או אחר שיצא מבית הכסא] דלהמשנ"ב הוי אבילות בפרהסיא ומהאי טעמא לא נאסר בשבת עצמה וכמו"כ בבין השמשות אבל להמנ"ח אין בזה משום אבילות בפרהסיא ואסור<sup>4</sup>.

### תשעה באב ספיקו מותר

איתא במסכת פסחים (נד:): אין בין יום הכיפורים לתשעה באב אלא שזה ספיקו אסור וזה ספיקו מותר. ע"כ. והגמ' מבארת שמה שכתוב 'תשעה באב ספיקו מותר' אינו מדבר על בין השמשות כי בזה קיי"ל שאסור בין בתחילתו ובין בסופו, אלא איירי בספק 'בקביעא דירחא'. ופירשו תוס' שמדובר על אדם שאינו נמצא במקום יישוב ואינו יודע מתי קבעו ב"ד את ראש חודש אב ונמצא שיש לו ספק באיזה יום צריך להתענות, ובזה אמרינן שביום הכיפורים אם אירע לו כך, צריך להתענות שני ימים משום שספק דאורייתא לחומרא, משא"כ תשעה באב שהוא מדרבנן ספיקו לקולא. עד כאן דברי התוס'.

ולא נתפרש בתוס' מה יעשה בתשעה באב באופן זה האם פטור לגמרי מלהתענות משום שעל כל יום משני הימים יש לו ספק ואמרינן ספק דרבנן לקולא או דלמא שאי אפשר לומר כן שהרי מבטל בודאי תענית תשעה באב וכוונת תוס' היא שיכול להתענות באחד מהימים איזה שירצה, או שמא מתענה ביום הראשון ועל היום השני אמרינן ספק דרבנן לקולא. וצ"ע בזה.

והמנחת חינוך (מצוה שא אות ט) מקשה על תוס' שתי קושיות: א. מדוע ספק תשעה באב לקולא הרי חיוב התענית אינו כשאר מצוות דרבנן אלא מדברי קבלה [-דברים שנאמרו בנבואה] שדינם כמו דברי תורה וספיקם לחומרא. ב. אפילו באיסורים דרבנן שספיקם לקולא כתב הש"ך (יו"ד סי' קי כללי ספק ספיקא אות כא) שאם איקבע איסורא דהיינו שיש ודאי איסור לפנינו כגון שנתערבה לו חתיכת איסור דרבנן בחתיכת היתר אסור לאכול שתיהן, וטעמא דמילתא שהרי אם נתיר לו כל אחת מהם ויאכל שתיהן נמצא שבודאי עבר על איסור והי מינייהו מפקת, וכאן ג"כ הרי נתערבו לו הימים ובאחד מהם חייב להתענות וממילא צריך להתענות בשניהם.

ויש להוסיף [-על הקושיא השניה] שכך כתב הר"ן במסכת פסחים (קח. ד"ה והשתא) לענין הסיבה בארבע כוסות שהגמ' מסתפקת האם צריך להסב בשני כוסות ראשונים או בשנים האחרונים ולא איפשיטא, ומסקנת הגמ' שכיון שכך צריך להסב בכולם. והקשה הר"ן מדוע לא אמרינן בזה ספק דרבנן לקולא, ומתרץ שכיון שאם נאמר ספק דרבנן לקולא יצא שפטור מהסיבה לגמרי ומבטל בודאי מצות הסיבה, לא אמרינן באופן זה ספק דרבנן לקולא.

והמנ"ח מבאר [-דין זה דתשעה באב ספיקו מותר] לדרכו שהוא מחדש שחיוב התעניות מדברי קבלה אינו על יום מסויים אלא שחייבו להתענות באחד מימי החודש שהרי בפסוק בנביא העוסק בתעניות לא כתוב תאריך אלא חודש – 'צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי'. ומה שאנו מתענים

<sup>4</sup> ויש לדון גם בענין לימוד תורה בבין השמשות דמוצ"ש שהרי לא שמענו לאסור לימוד תורה בתשעה באב שחל בשבת ועל כרחק שדיינין ליה כאבילות בפרהסיא וא"כ צריך להיות מותר בבין השמשות וכמו שאין חולצים מנעלים. וצ"ע בזה דהרי לענין אכל כתב הרא"ש במו"ק (פ"ג ס' כח) שגם בשבת אסור בלימוד תורה משום שאין זה חשיב 'בפרהסיא' ומדוע לא מחמירים בזה בתשעה באב. ואולי מקילים לענין תשעה באב שחל בשבת שלדעת השו"ע גם אבילות בצנעא אינו נוהג, אבל בתשעה באב עצמו יש להחמיר כמו באכל ואסור ללמוד תורה בבין השמשות. וכך נוהג עלמא.

ביום מסויים הוא מתקנת חכמים. ובאופן זה שאינו יודע מתי חל תשעה באב הנה אם יתענה באחד מהימים ודאי קיים את הדברי קבלה, ואף שרובן קבעו ליום מסויים, אבל כיון שגדר החיוב דרבנן הוא לקיים את הדברי קבלה לא החמירו באופן זה שאינו יודע, ויכול להתענות באחד מהימים גם מדרבנן. אמנם אם במזיד מתענה ביום אחר בזה קבעו חז"ל שגם את הדברי קבלה לא קיים, אבל באופן זה שהתענה ביום אחר מחמת טעות לא החמירו חז"ל וחשיב שקיים את הדברי קבלה וממילא יצא ידי חובת התענית.

אבל בדברי תוס' בפסחים הנ"ל מבואר שהחילוק בין יום הכיפורים לתשעה באב הוא מחמת שיוה"כ דאורייתא ותשעה באב אינו דאורייתא, ועל דבריהם יקשה שתי קושיות הנ"ל שהקשה המנחת חינוך.

והנה מה שהקשה דתשעה באב הוא מדברי קבלה וספיקו לחומרא, יש לתרץ בשני אופנים: א. אמנם כך נוקט הטורי אבן במסכת מגילה (ה: ד"ה חזקיה) אבל הרי הוא שם הביא דברי הר"ן שסובר שספק מקרא מגילה לקולא אף שהוא מדברי קבלה, וא"כ אולי גם תוס' סוברים כך [-אלא שאולי הר"ן סובר שמקרא מגילה אינו נחשב לדברי קבלה אבל תעניות הם בודאי דברי קבלה]. ב. יתכן שדין זה דתשעה באב ספיקו מותר איירי בזמן הזה שגם תשעה באב אינו מדברי קבלה כיון שאין גזירת המלכות וחיובו הוא מדרבנן כמו שכתב המנחת חינוך עצמו באות ו'. ובאמת בזמן גזירת המלכות שהתעניות מדברי קבלה יהיה שוה ליוה"כ שספיקו אסור [וכן כתב הטורי אבן שם].

ולקושיא השניה שהקשה המנ"ח [-שגם בדרבנן קיי"ל שבאיכבע איסורא ספיקו אסור], הנה המנ"ח כתב כן [באות ו'] גם לענין חנוכה שבזמן שהיו מקדשים על פי הראייה היו הרחוקים עושים תשעה ימים חנוכה מספיקא דיומא ולא אמרינן בזה ספק דרבנן לקולא דא"כ נקל עליהם גם ביום הראשון וגם ביום התשיעי ויעשו ז' ימים חנוכה וזה אי אפשר וכו"ל<sup>5</sup>. ומכאן פשיטות זו הקשה על דברי התוס' בפסחים.

ושמא יש לחלק בין אופן דספיקא דיומא לשאר ספק דרבנן דבכל ספק דרבנן כגון אם נתערבה לו חתיכה של איסור דרבנן בחתיכת היתר שתיהן אסורות דאך נתיר לו אחד ונאסור השני הי מינייהו מפקת. ואפילו אחר שאבדה חתיכה אחת או שאכלה באיסור [-שעכשיו לא קיים כבר מצב של איכבע איסורא שהרי הספק נופל עכשיו רק על חתיכה אחת], ג"כ אין מתירין לו את החתיכה השניה כי כבר נפסק שהיא אסורה. משא"כ בספיקא דיומא הרי לעולם הספק של היום השני הוא אחר שהיום הראשון כבר אינו קיים והספק עומד רק על היום השני בפני עצמו ולכן מעיקרא אי אפשר לפסוק עליו איסור, ורק על היום הראשון אפשר להחמיר כי כשאנו מסתפקים על היום הראשון הרי שני הימים לפנינו ופוסקים איסור על הראשון, אבל את היום השני אי אפשר לאסור כי היום הראשון לא קיים לפנינו ואינו בכלל הספק כבר, ועכשיו הספק הוא רק על היום השני בפני עצמו, והוא נידון כספק דרבנן לקולא.

ולפי זה גם בחנוכה לא צריכים הרחוקים לעשות שני ימים גם בזמן שמקדשים על פי הראייה, אלא נוהגים חנוכה ביום הראשון המסופק וביום התשיעי פטורים משום ספק דרבנן לקולא.

<sup>5</sup> ויש שהקשו על המנחת חינוך מהסוגיא במנחות דף ס"ח לענין חדש שלמ"ד חדש בחוץ לארץ דרבנן אין צריך להחמיר בו ספיקא דיומא דספק דרבנן לקולא. דהיינו שמותר לאכול חדש בחו"ל בי"ז ניסן אף שהוא ספק דילמא הוא ט"ז ניסן. אבל באמת לא קשה כלל שהרי לענין חדש הספק נופל רק על יום אחד שהרי ט"ז ודאי אסור וכל הספק הוא על י"ז ובזה ודאי ספק דרבנן לקולא ואין כאן איכבע איסורא כלל אלא ספק האם כבר הותר החדש או לא ומה ענין זה לאיכבע איסורא. [עי' חו"ד סי' קי' בית הספק אות כ']

והנה בין השמשות של תשעה באב אסור בכניסתו וביציאתו. ותמה הטורי אבן (שם) מאי שנא בין השמשות של תשעה באב שאסור ואילו ספיקא דיומא מותר [-כנתבאר לעיל מדברי התוס' שאם אינו נמצא במקום יישוב ואינו יודע מתי תשעה באב, ספיקו מותר], הרי שניהם הוא ספק דרבנן ואזלינן לקולא. עיי"ש מה שכתב בזה<sup>6</sup>.

ולהנתבאר יש לומר שיש חילוק בין ספק דבין השמשות לספק קביעא דירחא. כי ספק בין השמשות הוא ספק לעולם וגם אחר שעבר בין השמשות של תחילת תשעה באב ונשאר רק הספק של ביה"ש דסוף תשעה באב עדיין ספק בין השמשות של תחילת תשעה באב עומד בפנינו שהרי גם לשנה הבאה יהיה לנו ספק זה. משא"כ קביעא דירחא הוא ספק מיקרי שיש עכשיו לפנינו וכל שעבר היום הראשון ונשאר רק היום השני יש כאן ספק דרבנן גמור וכיון שאנו יודעים מתחילה שכך יהיה אי אפשר לאסור את היום השני וכנ"ל ולכן בספיקא דקביעא דירחא ספיקו מותר [-דהיינו שביום השני מותר לו לאכול כי כרגע יש לפנינו ספק דרבנן בעלמא] משא"כ בין השמשות שהוא ספק לעולם כי בכל שנה קיים הספק האם מותר לאכול בבין השמשות של תשעה באב ובאופן זה צריך להחמיר תמיד דהי מינייהו מפקת.

וכמו כן לענין ד' כוסות שכתב הר"ן שמחמירים בספק וצריך להסב בכל הד' כוסות הוא מהאי טעמא שאין זה ספק מיקרי אלא לעולם אנו מסתפקים בכל שנה ושנה היכן צריך להסב ולכן חייב להסב בשניהם משא"כ ספק דקביעא דירחא שהוא ספק מיקרי שהלך במדבר ואינו יודע מתי חל תשעה באב בזה ספיקו מותר ביום השני.

ומצינו עוד מקום שיש נידון כעין זה והוא באדם שמהלך במדבר ושכח מתי שבת שמונה ששה ימים ומשמר יום אחד, ובכל הימים אסור בעשיית מלאכה מספק שמא היום הוא שבת. וכתב המשנה ברורה (סי' שדמ סק"ט) שבששה ימים מותר לעשות מלאכות דרבנן דספיקא דרבנן לקולא. ולכאורה יקשה כקושיית המנ"ח שהרי כאן יש ודאי יום אחד אסור וא"כ יאסר בכל הימים דחשיב איקבע איסורא שאסור אפילו בספק דרבנן. וצ"ע.

אשמח מאד על כל קושיא, הערה, או תוספת דברים : [mck85931@gmail.com](mailto:mck85931@gmail.com)

<sup>6</sup> הטו"א כתב שם שמה שהחמירו בבין השמשות שלו הוא משום שעיקרו מדברי קבלה שדינו כדאורייתא, ואף בזמן הזה שחיובו מדרבנן לא חילקו בזה [ועיין במנחת חינוך מצוה שי"ג אות י"ט שג"כ כתב כעין זה]. ולפי זה ביאר שזהו רק בספק קבוע כבין השמשות אבל בספק מיקרי כאדם שהולך במדבר ואינו יודע מתי ת"ב, כיון שבזמן הזה חיובו מדרבנן ספק דרבנן לקולא.